

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький державний університет внутрішніх справ**

Дутка Віталій Володимирович

УДК 346.9

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Маріуполь – 2021

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Донецькому державному університеті внутрішніх справ.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Бутирський Андрій Анатолійович
Господарський суд Чернівецької області,
суддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Рєзнікова Вікторія Вікторівна,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри
господарського права та господарського
процесу;

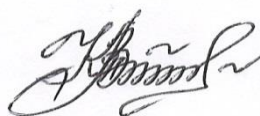
кандидат юридичних наук, доцент
Громенко Юлія Олександрівна
Одеський державний університет внутрішніх
справ, директор Навчально-наукового
інституту права та кібернетики

Захист відбудеться «30» вересня 2021 року о «13.00» на засіданні спеціалізованої вченої ради К 11.737.02 у Донецькому державному університеті внутрішніх справ за адресою: 87510, м. Маріуполь, проспект Адмірала Луніна, 89.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного університету внутрішніх справ за адресою: 87510, м. Маріуполь, проспект Адмірала Луніна, 89.

Автореферат розісланий «31» серпня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.В. Колєсник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Правове регулювання банкрутства є досить складним з огляду на поєднання в ньому норм матеріального та процесуального права. У свою чергу, матеріальне право, яке регулює відносини неплатоспроможності, не обмежується лише нормами господарського права, але включає в себе також норми цивільного, трудового, адміністративного права тощо. Комплексний характер відносин неплатоспроможності зумовлює складності у практичному застосуванні процедур банкрутства, у зв'язку з чим мають місце колізії та прогалини у правовому регулюванні даних правовідносин.

Законодавство про банкрутство в Україні постійно знаходиться у процесі реформування. Це обумовлено пошуком оптимальної моделі банкрутства і прагненням законодавця усунути можливості для зловживань учасниками справи про банкрутство. Значну роль у цьому процесі відіграє Верховний Суд, який у своїй практиці намагається усунути колізії та прогалини у законодавстві про банкрутство. Проте така діяльність законодавця та Верховного Суду не завжди оперативно реагує на нові виклики у процедурі банкрутства.

Ключовою проблемою у справі про банкрутство є зловживання правами учасниками справи, які своїми діями або бездіяльністю дискредитують саму ідею Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ) – відновлення платоспроможності боржника та погашення вимог кредиторів.

Зловживання правами у справі про банкрутство розбалансовує механізм банкрутства, а відтак окремі інститути права неспроможності використовуються на шкоду іншим учасникам. Зокрема, наслідками зловживання правами у процедурі банкрутства є: затягування судового розгляду даної категорії справ (деякі з них тривають понад десять років), блокування роботи та рейдерські захоплення підприємств – боржників, неповернення кредитів тощо.

Наведені обставини зумовлюють необхідність комплексного дослідження зловживання правами у справі про банкрутство, а також вироблення системи заходів протидії таким зловживанням, що і вплинуло на вибір теми дисертаційного дослідження.

У вітчизняній юридичній доктрині питання удосконалення правового регулювання відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом неодноразово опинялися у центрі уваги науковців та практиків. Зокрема, слід відзначити праці таких вчених, як: О.А. Беяневич, О.М. Бірюкова, А.А. Бутирського, І.А. Бутирської, Л.І. Грабован, В.В. Джуна, О.В. Васьковського, І.О. Вечірка, Ю.В. Кабенюк, Я.О. Левшиної, С.В. Мінковського, Б.М. Полякова, П.Д. Пригузи, В.В. Радзивілюк, Л.Г. Талана та інших. Серед науковців, які обрали предметом своїх досліджень питання удосконалення господарського та господарського процесуального права загалом та протидії зловживанням правами зокрема, слід відзначити: Б.В. Дерев'янка, А.В. Катрич, Л.М. Ніколенко, О.П. Подцерковного,

В.В. Резнікову, А.В. Смітюха, Т.В. Степанову, В.С. Щербину та інших. Поряд з цим, у дослідженнях вказаних вчених недостатньо уваги приділяється сутності та протидії зловживанням правами у справі про банкрутство, що свідчить про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Донецького державного університету внутрішніх справ за темами «Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки» (держреєстрація № 0102U006758) й «Актуальні проблеми цивільного та господарського права», де автором проведено дослідження зловживання правами у справі про банкрутство та розроблено відповідні пропозиції щодо удосконалення законодавства про банкрутство.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розробка теоретичних положень щодо зловживання правами у справі про банкрутство, здійснення класифікації зловживання правами у даній категорії справ, виявлення характерних особливостей найбільш поширених видів таких зловживань, а також розробка пропозицій та рекомендацій щодо протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.

Мета дослідження обумовила формулювання і вирішення наступних завдань:

- розкрити поняття зловживання правами у справі про банкрутство;
- охарактеризувати суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство;
- здійснити класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство;
- розкрити зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство;
- охарактеризувати зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника;
- розкрити зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації;
- охарактеризувати зловживання процесуальними правами у справі про банкрутство;
- визначити заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство;
- охарактеризувати визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.

Предметом дослідження є зловживання правами у справі про банкрутство.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. В основу методології дослідження покладено діалектичний метод пізнання, що дає змогу розглядати досліджувані процеси та явища в їхньому розвитку та взаємозв'язку. Системно-структурний метод застосовувався, зокрема, для визначення місця зловживання правами у справі про банкрутство у системі національного права, при

побудові системи класифікації зловживання правами у справі про банкрутство. Формально-логічний метод використовувався при дослідженні існуючих у науці підходів до визначення поняття зловживання правами та вироблення авторської дефініції «зловживання правами у справі про банкрутство». За допомогою історичного методу було проаналізовано еволюцію правового регулювання застосування до неплатоспроможних боржників процедур банкрутства, а також застосування окремих заходів протидії зловживанням правами у справі про банкрутство. Порівняльно-правовий метод використовувався під час порівняння положень законодавства про банкрутство та цивільного законодавства в частині правового регулювання визнання недійсними правочинів боржника.

Теоретичну основу дослідження, крім праць вищезазначених вчених, склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців: Н.Л. Буроменської, А.Х. Гольмстена, Ю.О. Громенко, С.М. Грудницької, С.В. Жукова, К.О. Калаченкової, В.І. Крата, І.В. Спасибо-Фатєєвої, О.В. Титової, А.Н. Трайніна, Г.Ф. Шершеневича та інших.

Емпіричну основу наукового дослідження склали нормативно-правові акти, зокрема: Конституція України, Кодекс України з процедур банкрутства, Господарський кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний кодекс України, інші нормативно-правові акти, матеріали судової практики судів першої та апеляційної інстанцій, Верховного Суду, а також рішення Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням зловживання правами у справі про банкрутство, в якому містяться нові теоретико-практичні положення та рекомендації щодо удосконалення національного законодавства в частині протидії зловживанням правами у справі про банкрутство. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у наступному:

уперше:

- запропоновано визначення поняття «зловживання правами у справі про банкрутство» як недобросовісної поведінки учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства;

- надано визначення поняття «механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство», під яким слід розуміти процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства) шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав;

- аргументовано, що зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори, а стосовно інших суб'єктів, то обґрунтовано, що вони можуть зловживати правами тільки коли провадження у справі про банкрутство вже відкрито, і коли є ухвала суду про визнання відповідного суб'єкта учасником справи;

удосконалено положення щодо:

- класифікації зловживання правами у справі про банкрутство, а саме запропоновано її здійснювати за такими критеріями, як: за стадіями провадження; за суб'єктами; за кількістю осіб; залежно від категорії справ; залежно від правових наслідків; за змістом; залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди;

- процедури розпорядження майном боржника у справі про банкрутство шляхом аргументації того, що у даній процедурі зловживання правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном;

- процедури санації у справі про банкрутство, а саме обґрунтовано, що у зв'язку з пріоритетністю процедури санації та відсутністю в КУЗПБ граничних строків такої процедури, існує великий ризик зловживання правом на санацію з боку недобросовісних боржників та дружніх до них кредиторів;

- ліквідаційної процедури у справі про банкрутство шляхом обґрунтування того, що запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута;

- зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство, а саме аргументовано, що до таких зловживань слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України); дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями;

- заходів протидії зловживанню правами у справі про банкрутство шляхом аргументації того, що підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачені ч. 7 ст. 123 КУЗПБ, є заходами протидії зловживанню правами у справі про неплатоспроможність фізичної особи;

дістали подальшого розвитку положення щодо:

- умов для відкриття провадження у справі про банкрутство шляхом аргументації тощо, що з метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство, такі умови слід ускладнити;

- ролі арбітражного керуючого на стадії розпорядження майном боржника шляхом аргументації того, що на цій стадії суттєву роль у виявленні та протидії зловживанням з боку інших учасників справи відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вживає заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої

ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями);

- боротьби зі зловживанням правом на апеляційне та касаційне оскарження у справі про банкрутство шляхом наголошення на необхідності якнайшвидшого запуску Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи для боротьби із такими зловживаннями;

- інституту визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство через аргументацію того, що маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів, спрямованих на відчуження своїх майнових активів, можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів. Однак правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми до боржника кредиторами з метою отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, отримання повного контролю над процедурою банкрутства з боку боржника через таких кредиторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційне дослідження містить матеріали, придатні для використання:

- у науково-дослідній сфері – під час подальших досліджень зловживання правами у справі про банкрутство;

- у нормотворчій діяльності – при підготовці та внесенні змін до законодавства України про банкрутство (неплатоспроможність);

- в освітньому процесі – під час викладання дисциплін «Право неспроможності (банкрутства)», «Господарське право», «Господарське процесуальне право» та інших дисциплін господарсько-правового циклу, а також при підготовці навчальних посібників, підручників, науково-практичних видань, методичних рекомендацій для науковців, практикуючих юристів, викладачів, аспірантів, курсантів та студентів закладів вищої освіти та наукових установ з юридичних спеціальностей (довідка Чернівецької обласної організації Недержавної громадської організації Товариство «Знання» від 27 січня 2021 року);

- у правозастосовній діяльності – результати дослідження можуть бути використанні під час виявлення та протидії зловживанням правами у справах про банкрутство (довідка Товариства з обмеженою відповідальністю «Полістар» від 15 лютого 2021 року, довідка Адвокатського бюро «Максима Мілашевського «Ін-Легіс» від 23 лютого 2021 року)

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані дисертантом самостійно на основі аналізу та критичного осмислення нормативно-правової бази, вивчення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, а також практики застосування законодавства про банкрутство. Всі опубліковані праці належать особисто автору.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні та прикладні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися на 5 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор»

(Львів, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (Львів, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (Запоріжжя, 2021); Міжнародній спеціалізованій науковій конференції «Теоретико-методологічні засади правознавчих та суспільних наук: історія становлення та сучасні тенденції» (Тернопіль, 2021); І Міжнародній спеціалізованій науковій конференції «Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри» (Полтава, 2021).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи опубліковано у 10 наукових публікаціях, з яких 5 статей опубліковано у наукових фахових періодичних виданнях (1 – у науковому періодичному виданні іншої держави), 5 тез доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок, з них основного тексту – 160 сторінок, робота містить список використаних джерел із 218 найменувань та 4 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано стан її наукової розробки. Визначено мету та завдання роботи, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методологічні засади дослідження. Сформульовано наукову новизну, висвітлено теоретичне та практичне значення одержаних результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача, надано інформацію щодо публікацій за темою дослідження, анонсовано структуру дисертації, зазначено її загальний обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади зловживання правами у справі про банкрутство» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню поняття зловживання правами у справі про банкрутство, встановленню суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство та розробці класифікації зловживання правами у справі про банкрутство.

У **підрозділі 1.1. «Поняття зловживання правами у справі про банкрутство»** розкрито поняття зловживання правами у справі про банкрутство.

Здійснено аналіз існуючих у юридичній науці підходів до визначення понять «зловживання правом», «зловживання правами», «зловживання процесуальними правами». У межах дослідження автором прийнято рішення використовувати узагальнений термін «зловживання правами», оскільки у справі про банкрутство, провадження в якій регулюється нормами і матеріального, і процесуального права, найчастіше учасники зловживають не лише одним правом (матеріальним чи процесуальним), а, як правило, одразу декількома категоріями прав. Крім того, аналіз КУЗПБ показав, що даний нормативно-правовий акт

оперує саме поняттям «зловживання правами» (у контексті підстав для відсторонення арбітражного керуючого).

За результатами дослідження автором запропоновано визначати зловживання правами у справі про банкрутство як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства.

У *підрозділі 1.2. «Суб'єкти зловживання правами у справі про банкрутство»* охарактеризовано суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство.

Для того, щоб досліджувати суб'єктів, які можуть зловживати правами у справі про банкрутство, необхідно, перш за все, визначитися з тим, хто власне є учасниками справи про банкрутство, адже для того, щоб правом зловживати, необхідно цим правом бути наділеним. У зв'язку з цим з'ясовано існуючі у юридичній науці підходи до визначення поняття «учасники провадження у справі про банкрутство».

Наголошено, що зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори. Натомість, коли вже провадження у справі про банкрутство відкрито, коло суб'єктів, які потенційно можуть зловживати правами у такій справі, суттєво збільшується. Але тут уже важливим є набуття такими суб'єктами статусу учасника справи. Адже тільки коли особа є учасником справи, вона отримує права, якими може зловживати.

Охарактеризовано правовий статус таких суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство, як: боржник, кредитори, збори та комітет кредиторів, арбітражний керуючий, заінтересовані особи. За результатами аналізу законодавства про банкрутство наголошено, що сам КУЗПБ використовує поняття «зловживання правами» тільки щодо арбітражного керуючого, передбачивши це як підставу для його відсторонення (ч. 4 ст. 28 та ч. 9 ст. 5).

Стосовно господарського суду, який у вітчизняній доктрині права неспроможності (банкрутства) прийнято відносити до складу учасників провадження у справі про банкрутство і до суб'єктів відповідальності у процедурі банкрутства, аргументовано, що суб'єктом зловживання правами у справі про банкрутство суд бути не може. Адже саме суд вживає заходів протидії зловживанням правами, а сам щодо себе він цього об'єктивно зробити не може. Якщо ж дії чи бездіяльність судді суперечать інтересам правосуддя, то це вже дисциплінарне правопорушення, а не зловживання правами.

У *підрозділі 1.3. «Класифікація зловживання правами у справі про банкрутство»* розкрито існуючі в юридичній науці підходи до класифікації зловживання правами, зловживання процесуальними правами та запропоновано авторську класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство.

За стадіями провадження зловживання правами у справі про банкрутство запропоновано поділяти на: 1) зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі; 2) зловживання правами на стадії підготовчого засідання; 3) зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника; 4) зловживання правами на стадії попереднього засідання; 5) зловживання

правами на стадії санації (які в свою чергу можуть бути поділені на зловживання на стадії досудової санації та зловживання на стадії санації у справі про банкрутство); 6) зловживання правами на стадії ліквідаційної процедури; 7) зловживання правами на стадії перегляду справи судом апеляційної інстанції; 8) зловживання правами на стадії перегляду справи судом касаційної інстанції; 9) зловживання правами на стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

За суб'єктами класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство запропоновано здійснювати на наступні групи: 1) зловживання правами основними учасниками справи, які, в свою чергу, поділяються на: а) зловживання правами боржника; б) зловживання правами кредиторів; в) зловживання правами арбітражного керуючого; 2) зловживання правами ситуативними учасниками справи про банкрутство (враховуючи велику кількість таких учасників, відсутність їх вичерпного переліку та незначний відсоток зловживань з їх сторони, більш детальний поділ даної групи зловживань вважаємо недоцільним).

За кількістю осіб зловживання правами у справі про банкрутство автором поділені на вчинювані однією особою чи одночасно двома і більше особами за попередньою змовою. Наголошено, що якщо при зловживаннях процесуальними правами більш поширеними є вчинювані однією особою, то у справах про банкрутство дуже часто зустрічаються також узгоджені дії двох і більше осіб.

Оскільки процедури банкрутства юридичних та фізичних осіб суттєво відрізняються, обґрунтовано здійснення класифікації зловживання правами у справі про банкрутство залежно від категорії справ: 1) зловживання правами, що характерні для всіх справ про банкрутство; 2) зловживання правами, що характерні для провадження у справах про банкрутство юридичних осіб; 3) зловживання правами, що характерні для провадження у справах про банкрутство фізичних осіб.

Залежно від правових наслідків зловживання правами у справі про банкрутство запропоновано поділити на: 1) ті, що залишені без реагування суду та без відповідальності; 2) ті, що мають наслідком попередження; 3) ті, що мають наслідком накладення штрафу; 4) ті, що мають наслідком постановлення окремої ухвали; 5) ті, які мають наслідком залишення заяви, скарги, клопотання без розгляду або їх повернення; 6) ті, що мають наслідком закриття провадження у справі; 7) ті, що мають наслідком визнання правочину недійсним; 8) ті, що мають наслідком відсторонення (арбітражного керуючого або керівника боржника) тощо.

Враховуючи, що законодавство про банкрутство поєднує у собі норми матеріального і процесуального права, за змістом зловживання правами у даній категорії справ запропоновано поділяти на: 1) зловживання матеріальними правами; 2) зловживання процесуальними правами; 3) змішані зловживання.

Залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, поділ зловживання правами у справі про банкрутство запропоновано здійснювати на: 1) ті, що вчиняються у формі дії; 2) ті, що вчиняються у формі бездіяльності.

Враховуючи прийнятий в юридичній науці поділ зловживання правами на шикану та інші зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди зловживання правами у справі про банкрутство також пропонується поділяти на: 1) шикану (ті зловживання правами у справі про банкрутство, виключною метою яких є завдання шкоди – моральної, майнової тощо); 2) інші зловживання правами у справі про банкрутство.

Розділ 2 «Зловживання правами на різних стадіях провадження у справі про банкрутство» складається з трьох підрозділів, які присвячені дослідженню зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство, зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника, зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації.

У *підрозділі 2.1. «Зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство»* досліджено зловживання правами, які вчиняються на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство.

Досліджено зловживання правом на ініціювання справи про банкрутство, розкрито причини, з яких боржники та кредитори використовують процедуру банкрутства не у правомірних цілях. За результатами аналізу законодавчих положень щодо звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) автором наголошено, що факт звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не лише невиправданою розкішшю для нашої держави, але і зайвий раз сприяє зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство недобросовісними боржниками. З метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство аргументовано необхідність ускладнити умови для відкриття провадження у справі про банкрутство.

На противагу зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство, можна назвати зловживання кредиторами правом на заявлення (а точніше – незаявлення) своїх вимог до боржника. За результатами аналізу практики закриття проваджень у справах про неплатоспроможність фізичних осіб, щодо яких жоден з кредиторів не заявив своїх вимог, аргументовано необхідність внесення змін до ч. 7 ст. 119 КУзПБ, передбачивши там надсилання ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність кредиторам, яких боржник вказав у заяві про відкриття провадження у справі про свою неплатоспроможність, з можливістю у подальшому визнавати вимоги таких кредиторів погашеними та закривати провадження у випадку, коли протягом 30 днів з дня офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження у справі, жоден з кредиторів не заявив своїх вимог до боржника.

У *підрозділі 2.2. «Зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника»* проаналізовано зловживання, які вчиняються під час застосування до неплатоспроможного боржника процедури розпорядження його майном.

Наголошено, що з усіх судових процедур, розпорядження майном є найбільш привабливою процедурою для боржника, оскільки він продовжує здійснювати господарську діяльність, керівник продовжує здійснювати управління боржником, а щодо останнього діє особливий правовий режим. Це штовхає боржника до якомога більшого строку перебування у цій судовій процедурі, для чого основним зловживанням правом є подання численних апеляційних та касаційних скарг на ухвали суду (про відкриття провадження у справі про банкрутство, про визнання кредиторських вимог, про проведення попереднього засідання тощо), у зв'язку з чим справа направляється до суду вищого рівня, а місцевий суд зупиняє провадження у справі про банкрутство. Таке зловживання призводить до того, що боржник може перебувати роками у процедурі розпорядження майном і тоді про дотримання розумних строків розгляду справи про банкрутство не може йти і мови.

Аргументовано, що у процедурі розпорядження майном зловживання правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном.

За результатами аналізу правового становища арбітражного керуючого на стадії розпорядження майном боржника обґрунтовано, що на цій стадії суттєву роль у виявленні та протидії зловживанням з боку інших учасників справи відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вчиняє заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями).

У *підрозділі 2.3. «Зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації»* розкрито зловживання, які вчиняються під час застосування до неплатоспроможного боржника процедур досудової та судової санації, а також ліквідаційної процедури.

За результатами аналізу практики застосування санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство, наголошено, що така процедура може стати ефективним механізмом для відновлення платоспроможності боржника, щодо якого існує загроза банкрутства. Разом з тим, саме по собі використання досудової санації може бути зловживанням правами з боку недобросовісного боржника.

Проаналізовано правову регламентацію та практику застосування санації у справі про банкрутство. Аргументовано, що саме по собі введення судової санації також може бути зловживанням правами. Це пов'язано з тим, що КУЗПБ не визначає строку санації, яка може тривати необмежений проміжок часу, враховуючи позицію судів щодо того, що санація є пріоритетною судовою процедурою. Якщо ж у комітеті кредиторів більшість становлять дружні до боржника кредитори, то процедура санації може продовжуватись нескінченно довго.

За результатами дослідження ліквідаційної процедури у справі про банкрутство, автор доходить висновку, що стадія ліквідації банкрута є не лише найпоширенішим варіантом закінчення справи про банкрутство, але і стадією, на якій допускається чи не найбільше порушень і зловживань з боку учасників такої справи, оскільки саме у цій процедурі відбувається реалізація майна банкрута. Запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута.

Аргументовано, що інститут визнання недійсним правочину щодо продажу майна, вчиненого на аукціоні, є заходом протидії зловживанню правами у справі про банкрутство.

Розділ 3 «Зловживання процесуальними правами у справі про банкрутство та заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство» складається з трьох підрозділів, у яких розкрито особливості зловживання процесуальними правами у справі про банкрутство, заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство, а також визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанню правами у справі про банкрутство.

У *підрозділі 3.1. «Зловживання процесуальними правами у справі про банкрутство»* розглянуто особливості зловживання процесуальними правами, які вчиняють учасники провадження у справах про банкрутство.

Автором аргументовано, що до зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України); дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями.

З метою вирішення проблеми зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження у справах про банкрутство наголошено, що якомога швидше необхідно запровадити Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, яка дозволить не направляти всю справу до апеляційної або касаційної інстанції, а надавати лише відскановані копії матеріалів справи. При цьому сама справа буде залишатись у місцевому суді, а її розгляд не буде зупинятись.

У *підрозділі 3.2. «Заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство»* охарактеризовано заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.

Проаналізовано існуючі у науці підходи до визначення понять «механізм протидії зловживанню правом», «механізм протидії зловживанню процесуальними правами». Оскільки у вітчизняній юридичній науці відсутнє визначення поняття «механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство», автором запропоновано визначати його як процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства)

шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав.

Наголошено на необхідності здійснювати правопросвітницьку роботу, щоб максимально велика кількість осіб дізналася про те, що за зловживання правами передбачені відповідні заходи протидії. Оскільки провадження у справах про банкрутство є формою господарського процесу, то всі заходи протидії зловживанням процесуальними правами, визначені ГПК України (крім забезпечення судових витрат), можуть бути застосовані і у межах справи про банкрутство.

Під час характеристики окремих заходів протидії зловживанням правами у справі про банкрутство, наголошено, що учасники господарського судочинства загалом та справ про банкрутство, зокрема, подекуди зловживають правом на звернення до суду з клопотанням про винесення окремої ухали, заявляючи безпідставні клопотання про це. Аргументовано, що у такому випадку суд також має реагувати належним чином. У контексті дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих за зловживання їх правами, складним, з точки зору правозастосування, видається розмежування правомірної поведінки та зловживання правами у діяльності арбітражного керуючого, адже притягувати до дисциплінарної відповідальності за вчинення правопорушення набагато легше і однозначніше, ніж за зловживання правами. Аналогічна ситуація складається і у випадку притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за зловживання правами у процедурі банкрутства.

Аргументовано, що підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачені ч. 7 ст. 123 КУзПБ, є заходами, які застосовуються до недобросовісних боржників, тобто боржників, які зловживають своїми правами.

У підрозділі 3.3. «Визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанню правами у справі про банкрутство» охарактеризовано особливості визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанню правами у справі про банкрутство.

Наголошено, що маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів, спрямованих на відчуження своїх майнових активів, можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів. Однак правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми кредиторами, що має на меті отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, повний контроль процедури банкрутства з боку боржника (через дружніх кредиторів).

Аналіз практики Верховного Суду в частині визнання правочинів недійсними як фродаторних та підстав для визнання правочинів боржника недійсними, передбачених ч. 2 ст. 42 КУзПБ, дозволив обґрунтувати, що у кредитора та арбітражного керуючого у таких випадках є право вибору: пред'являти позов про визнання правочину недійсним на підставі спеціальних норм КУзПБ або на підставі загальних норм Цивільного кодексу України (далі

– ЦК України). Вибір часто тут залежить від часу вчинення оспорюваного правочину: якщо правочин було вчинено поза межами підозрілого періоду, або навіть у підозрілий період, але до набрання чинності КУзПБ, то заявнику вигідніше скористатися нормами ЦК України і нормами про позовну давність.

Автором аргументовано, що для відмежування «звичайного» правочину боржника від правочину, який є формою зловживання правом у процедурі банкрутства, слід встановити справжню мету такого правочину. Це можна зробити, дослідивши умови, за яких було вчинено правочин: ціна договору (чи не є заниженою), завідома невідповідні умови для боржника (занадто швидкий строк для повернення боргу, занадто високі відсотки тощо), вчинення правочину на користь осіб, які є пов'язаними з боржником. Тільки у випадку встановлення господарським судом таких фактів можна говорити про визнання такого правочину недійсним.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило отримати нове вирішення наукового завдання щодо розробки теоретичних положень стосовно зловживання правами у справі про банкрутство та підготовки на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства у даній сфері. До висновків, які є результатами дослідження зловживання правами у справі про банкрутство, можна віднести такі основні результати:

1. Запропоновано зловживання правами у справі про банкрутство визначати як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства.

2. Аргументовано, що коло суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство залежить від стадії відповідної справи. Зокрема, зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори. На всіх інших стадіях справи про банкрутство суб'єктом зловживання правами є учасник такої справи. Обґрунтовано, що після відкриття провадження у справі про банкрутство суб'єктом зловживання правами може бути особа, щодо якої є ухвала суду про визнання відповідного суб'єкта учасником справи.

3. Запропоновано класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство здійснювати за такими критеріями, як: за стадіями провадження; за суб'єктами; за кількістю осіб; залежно від категорії справ; залежно від правових наслідків; за змістом; залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди.

4. Наголошено, що КУзПБ полегшив доступ до процедур банкрутства, тим самим ще більше спростивши можливості для недобросовісних кредиторів використовувати банкрутство як інструмент для рейдерського захоплення підприємства. Встановлено, що факт звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не лише невиправданою розкішшю для нашої держави, але і зайвий раз сприяє зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство.

недобросовісними боржниками. З метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство аргументовано необхідність ускладнити умови для відкриття провадження у справі про банкрутство шляхом повернення у цій частині до положень Закону про банкрутство.

5. Аргументовано, що у процедурі розпорядження майном зловживання правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном. Наголошено, що на згаданій стадії суттєву роль у виявленні та протидії зловживанням правами з боку боржника відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вживає заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями).

6. Обґрунтовано, що у зв'язку з пріоритетністю процедури санації та відсутністю в КУЗПБ граничних строків санації, існує великий ризик зловживання правом на санацію, особливо коли у комітеті кредиторів більшість становлять дружні до боржника кредитори.

Стадія ліквідації банкрута є не лише найпоширенішим варіантом закінчення справи про банкрутство, але і стадією, на якій допускається чи не найбільше порушень і зловживань з боку учасників такої справи, оскільки саме у цій процедурі відбувається реалізація майна банкрута. Запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута.

7. До зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 ГПК України; дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями.

8. Запропоновано механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство визначити як процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства) шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав.

Аргументовано, що підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачені ч. 7 ст. 123 КУЗПБ, є заходами протидії зловживанню правами у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

9. Наголошено, що маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів, спрямованих на відчуження своїх майнових активів,

можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів. Однак правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми кредиторами, що має на меті отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, повний контроль процедури банкрутства з боку боржника (через дружніх кредиторів).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дутка В. В. До питання про поняття зловживання правом у процедурі банкрутства. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 277–281.
2. Дутка В. В. Зловживання правами на різних етапах справи про банкрутство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 3. С. 22–24.
3. Дутка В. В. Зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство. *Юридична наука*. 2020. №1. С. 309–316.
4. Дутка В.В. Суб'єкти зловживання правом у справі про банкрутство. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). Vol. 3. С. 22-25.
5. Дутка В. В. Санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 96–101.
6. Дутка В. В. Правочин як форма зловживання правом у процедурі банкрутства. *Право як ефективний суспільний регулятор*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 лютого 2019 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.
7. Дутка В. В. Заінтересовані особи як суб'єкти зловживання правом у процедурі банкрутства. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 червня 2020 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 41–44.
8. Дутка В. В. Відновлювальні процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 52–54.
9. Дутка В. В. Проблема боротьби із зловживаннями у процедурі банкрутства. *Теоретико-методологічні засади правознавчих та суспільних наук: історія становлення та сучасні тенденції* : матеріали міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Тернопіль, 19 березня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 47–49.
10. Дутка В. В. До питання про джерела права неспроможності (банкрутства). *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри* : матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м.

Полтава, 23 квітня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень.
Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 84–86.

АНОТАЦІЇ

Дутка В.В. Зловживання правами у справі про банкрутство. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Донецький державний університет внутрішніх справ. Маріуполь, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню зловживання правами у справі про банкрутство.

Розкрито поняття зловживання правами у справі про банкрутство, яке запропоновано визначати як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства. Охарактеризовано суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство. Здійснено класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство.

Охарактеризовано особливості зловживання правами на різних етапах провадження у справі про банкрутство, зокрема: зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство, зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника, зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації.

Досліджено процесуальні зловживання у справі про банкрутство. Розкрито механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство. Охарактеризовано визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, зловживання правами, справа про банкрутство, зловживання процесуальними правами, визнання недійсними правочинів боржника, господарське судочинство.

Дутка В. В. Злоупотребления правами в деле о банкротстве. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Донецкий государственный университет внутренних дел. Мариуполь, 2021.

Диссертация посвящена исследованию злоупотребления правами в деле о банкротстве. Работа является первым в Украине комплексным монографическим исследованием злоупотреблений правами в деле о банкротстве, в котором содержатся новые теоретико-практические положения и рекомендации по совершенствованию национального законодательства в части противодействия злоупотреблениям правами в деле о банкротстве.

Раскрыто понятие злоупотребления правами в деле о банкротстве, которое предложено определять как недобросовестное поведение участников производства в деле о банкротстве, которое заключается в использовании правовых норм для удовлетворения собственных интересов или в ущерб интересам других участников дела и общества.

Охарактеризованы субъекты злоупотребления правами в деле о банкротстве. Аргументировано, что круг субъектов злоупотребления правами в деле о банкротстве зависит от стадии соответствующего дела. В частности, злоупотреблять правом на инициирование дела о банкротстве могут только должник и кредиторы. На всех остальных стадиях дела о банкротстве субъектом злоупотребления правами является участник такого дела. Обосновано, что после открытия производства в деле о банкротстве субъектом злоупотребления правами может быть лицо, в отношении которого есть определение суда о признании соответствующего субъекта участником дела.

Осуществлена классификация злоупотребления правами в деле о банкротстве по следующим критериям: по стадиям производства; по субъектам; по количеству лиц; в зависимости от категории дел; в зависимости от правовых последствий; по содержанию; в зависимости от формы, в которой совершаются злоупотребления, в зависимости от направленности на причинение вреда.

Охарактеризованы особенности злоупотребления правами на различных этапах производства по делу о банкротстве, в том числе: злоупотребления правами на стадии открытия производства в деле о банкротстве, злоупотребление правами на стадии распоряжения имуществом должника, злоупотребления правами при применении процедур санации и ликвидации.

Исследованы процессуальные злоупотребления в деле о банкротстве. Раскрыт механизм противодействия злоупотреблениям правами в деле о банкротстве, под которым автором предложено понимать процесс регулирующего воздействия на поведение участников отношений неплатежеспособности (банкротства) путем применения мер, направленных на предупреждение, пресечение злоупотребления правами в деле о банкротстве, а также на восстановление нарушенных прав. Охарактеризовано признание сделок должника недействительными как меру противодействия злоупотреблению правами по делу о банкротстве.

Ключевые слова: банкротство, неплатежеспособность, злоупотребления правами, дело о банкротстве, злоупотребление процессуальными правами, признание сделок должника недействительными, хозяйственное судопроизводство.

Dutka V. V. Abuse of rights in a bankruptcy case. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.04 – economic law, economic procedural law (081 – Law). – Donetsk state university of internal affairs. – Mariupol, 2021.

The thesis is devoted to the study of abuse of rights in a bankruptcy case.

The concept of abuse of rights in a bankruptcy case is revealed, which is proposed to be defined as unscrupulous behavior of participants in bankruptcy proceedings, which consists in the use of legal norms to satisfy their own interests or to the detriment of other parties and society. The subjects of abuse of rights in the bankruptcy case are described. The classification of abuse of rights in the bankruptcy case has been carried out.

Features of abuse of rights at different stages of bankruptcy proceedings are described, in particular: abuse of rights at the stage of opening bankruptcy proceedings, abuse of rights at the stage of disposition of the debtor's property, abuse of rights during rehabilitation and liquidation proceedings.

Procedural abuses in the bankruptcy case have been investigated. The mechanism of combating abuse of rights in the bankruptcy case is revealed. The invalidation of the debtor's transactions is described as a measure to counteract the abuse of rights in a bankruptcy case.

Key words: bankruptcy, insolvency, abuse of rights, bankruptcy case, abuse of procedural rights, invalidation of the debtor's transactions, economic litigation.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи
Донецького юридичного інституту МВС України
50106, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4473 від 24.01.2013 р.
Підп. до друку 18.08.2021 р. Формат 60х84/16. Гарнітура – Times. Друк RISO.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.